

Dr. Rudolf Steiner

Dějiny lidí ve světle duchovního bádání

(Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung)

Šestnáct přednášek přednesených v Berlíně
mezi 19. říjnem 1911 a 28. březnem 1912

Smrt a nesmrtelnost

(Tod und Unsterblichkeit)

2. přednáška
Berlín 26. října 1911

GA 61

SMRT A NESMRTELNOST

Když předmět dnešní úvahy je pojmenován Smrt a nesmrtelnost, mohlo by se zdát, jako kdyby podnět k takové úvaze byl dán z osobních potřeb lidské duše, které nemají příliš co činit s poznáním, vědou. Avšak když se podíváte na řadu přednášek, které se v tomto cyklu mají pořádat jako duchovně-vědecké, potom ovšem uvidíte, že pozorované předměty již svou volbou názvů apod. musejí se posuzovat vědecky, i když duchovně-vědecky. Proto také úvaha tohoto večera nebude příliš vycházet z toho, co se nachází pouze v našem citovém životě, v našich tužbách a přáních vzhledem k životu, který přesahuje fyzický život těla. Spíše půjde o to, že musíme utvářet lidské poznání vzhledem k otázkám smrti a nesmrtelnosti tak, jako k jiným předmětům našeho zkoumání. Neboť nepřihlížíme-li k touze po životě, který nepřekračuje to tělesné, nepřihlížíme-li k tomu, co se třeba rozumí ve smyslu pojmů jako bázeň před smrtí apod., potom v tom postihujeme to trvalé pro lidské poznání vzhledem ke smrti a nesmrtelnosti, nic menšího než otázku po podstatě našeho lidského života, vůbec naší celé lidské individuality.

V naší současnosti se ovšem může zdát, jako by při všech úvahách o duchovním životě musely se tyto důležité otázky smrti a nesmrtelnosti jevit jako vyloučené. Neboť když dnes vezmeme v úvahu jednu z oficiálních nauk o duši, tak zvanou psychologii, najdeme zde sice v celé šíři pojednání o jevech duševního života, pokud se s nimi setkáváme ve všedním životě, např. otázku vývoje pojmů, otázku paměti, vjemů, pozornosti apod., ale marně budeme hledat úvahu o vlastní podstatě našeho duševního života. Dokonce ve většině vědeckých kruhů se můžeme setkat vůči tomuto duševnímu životu s předsudkem, že musíme být diletanty, chceme-li tyto otázky vůbec nadhodit jako vědecké.

Nyní ovšem musí být vědecké nazírání a myšlení vedeno jinými cestami než obvykle, mají-li být posuzovány jevy, zahrnované pod pojmy smrt a nesmrtelnost. Zde se nevystačí s tím, co se dnes s oblibou pěstuje: S naukou o duši - jak se říká - bez duše, tzn. s naukou o duši, se kterou se mohou pozorovat pouze jevy bez možnosti výhledu na samostatnou podstatu toho, co spočívá v naší vlastní individualitě a co je výrazem jevů duševních zážitků. Vůči těmto i jiným otázkám má duchovní věda nebo anthroposofie nezvyklý způsob nazírání. Ovšem to, co musí říci právě vzhledem k otázkám smrti a nesmrtelnosti, vynořilo se, dalo by se říci, jakoby z temných duchovních základů nyní více než před sto lety ze západního kulturního života. Jenže se to pokaždé považovalo za sen jednotlivců, za sen třeba také zcela vynikajících lidí, když se dostavil u ducha, který vykonal pro německou duchovní kulturu ostatně něco tak mohutného a velkolepého, jako např. u Lessinga. Avšak považovalo se to také za bez

významný sen, když se vyskytl u takových, jejichž jméno znělo v duchovním životě poslední desetiletí méně zvučně.

Duchovní věda také nestojí tam, kde jde o to probírat tak vzdálené aspekty, které zahrnují slova smrt a nesmrtelnost, v nějakém rozporu k výkonům tak obdivuhodné přírodní vědy. Jenže je namnoze rozšířena víra, jako kdyby přírodní věda musela odmítat to, co má duchovní věda říci z její strany. Tak můžeme zažít, že pokaždé, vynoří-li se něco nového, jak se stalo např. v posledních desetiletích se zřetelem k problémům duchovního života, poukazuje se na to, jak předpoklad původního duchovního života, který směřuje k pouze tělesnému, hmotnému životu, postupně musí být úplně překonán. Duchovní věda naprosto není nucena popírat něco, co např. vystupuje v rozpravách, jaké vedl Jacques Loeb v posledních dnech sjezdu monistů o problémech života; zatímco duchovní věda stále znovu slyší - i tehdy - že s konečnou platností nastává konec s duchovně-vědeckým pojetím, když se může očekávat, že se konečně v laboratořích podaří vyrobit živou bytost z vnějších podmínek hmotného dění.

Vzhledem ke všemu tomu stačí si vzpomenout jen na jedno: V životě lidí a myšlení lidí byly doby, ve kterých se opravdu nepochybovalo o tom, že jednou se bude moci v laboratoři vyrobit život. A všichni, kteří měli svůj názor na Homunkula ve druhém dílu Goethova Fausta a vzpomněli si na to, jak toto vylíčení Homunkula bylo skutečně jakýmsi snem dávné přírodní vědy (tzn. vylíčení nejen pouze biologického života, nýbrž sen přírodovědců, to nejvyšší, člověka jednou vyrobit v laboratoři), všichni, kteří takový sen chovali, naprosto nemysleli na to, že pak by musel být odstraněn duch z celého rozjímání o lidstvu a světě! Rozpor nespočívá ve veškerém duchovním zkoumání života v tom smyslu, že by se pouhým složením zevních látek mohla vytvořit živá bytost. Ne, spočívá pouze na směru myšlení, na směru, kterým se ubírají myšlenkové návyky. A myšlenkové návyky, které se vyvíjejí u toho, kdo se tak více zahloubává do toho, co se nazývá duchovní vědou, tyto myšlenkové návyky projevují názor jistého, hmotný prvek přesahujícího faktoru v celém lidském vývoji.

Cistě materialistický názor na život říká: Zde vidíme člověka vstoupit do bytí a pozorujeme, jak se, řekněme, od narození nebo početí odehrávají tak a tak materiální procesy. Vidíme, jak postupně z nemohoucí bytosti se stává člověk, který se vpravuje do života a dovede uskutečňovat životní úkoly. A mimoto vidíme po určitých vzestupných procesech opět procesy sestupné, které postupně vedou k rozkladu fyzické tělesnosti nebo ke smrti. Toto materialistické pojetí života si výhradně všímá toho, co lze vidět očima nebo zesílenýma očima a čeho lze dosáhnout metodami myšlení a bádání, postavenými na smyslovém nazírání. Zde ovšem budeme nuceni vystoupit nad to, co je dáno okamžikem zrození nebo početí. Neboť nelze přece vysvětlit všechno, co se objeví v člověku, když se berou v úvahu pouze ty faktory, které vládou mezi zro-

zením nebo početím a smrtí. Zde přicházíme k tomu, abychom mluvili o zděděných vlohách. To znamená o tom, co by člověk měl přesazovat do své vlastní bytosti prostřednictvím toho, co by měl nosit v sobě jako vlastnosti, které by měli v sobě nést rodiče nebo ještě starší předkové. Ale pokud setrváváme v čistě materiálním způsobu nazírání, věříme, že všechny faktory, všechny elementy, které by vysvětlovaly život člověka, se vyčerpávají v tom, co můžeme pozorovat mezi zrozením a smrtí, nebo co se do lidského života přenáší vlivem zděděných vlastností rodičů nebo jiných předků.

Jakmile ovšem lidé přemýšlejí a skutečně bádají o této dědičnosti u člověka, přicházejí na to, jak je to v podstatě značně pověrečné; a za žádnou pověrou dřívějších dob nezůstává tato pověra pozadu, jestliže se všechno, čeho se může člověk v životě dožít, chce snad odvozovat ze zděděných vloh. Právě v posledním desetiletí velmi duchaplný historik se jednou pustil do toho, že přezkouší rodiny, jejichž poměry původu mohly být známé, totiž do jaké míry vlastnosti rodičů, předků atd. osvětlují život potomků - O. Lorenz. Avšak na této cestě čistě zkušenosti pozorování nemohl dospět k ničemu jinému, než říci: Podíváme-li se na řadu předků lidí, shledáme, že mezi dvaceti až třiceti předky, které každý může vyjmenovat, vždy jsou zde lidé, kteří byli géniové nebo hlupáci, mudrci nebo blázni, hudebníci nebo jiní umělci. Takže postupujeme-li řadou předků, můžeme mít všechny vlastnosti, které se u nějakého člověka najdou, a že když závisíme na předsudcích přírodovědeckých teorií, ve skutečnosti se nedostaneme příliš daleko, chceme-li vysvětlit ty nebo ony vlohy, ten či onen ráz lidského charakteru, tu či onu vlastnost.

Duchovní věda připojuje nyní ke všemu, co se skutečně dá najít v dědičné linii (a když vlivem opravdové zkušenosti to najde, nepopírá souvislost), co se dá najít v dědičné linii jako podmínky života, duchovní jádro, které nemůžeme najít ve všem, co hledáme u rodičů, prarodičů a tak dále, nýbrž které musíme hledat v nadsmyslovém, duchovním světě. Takže po dobu procesu, který se odehrává, když člověk zrozením nebo početím vstupuje do bytí, spojuje s fyzickými činiteli něco, co se nemůže fyzicky prokázat, co je duchovní povahy. A toto duchovní, které ovšem nelze vidět fyzickými očima, je bytostí, kterou neseme v sobě jako výsledek našich dřívějších pozemských životů. Stejně skutečně, jako svůj fyzický původ odvozujeme ze svých předků, tak duchovní původ musíme odvozovat z duchovních předků: To znamená z nás samých. Duchovní věda je tedy nucena mluvit nejen o jednom pozemském životě, nýbrž o opakovaných pozemských životech. Ovšem z důvodů, které v průběhu těchto přednášek mohou být jasné, musíme jít daleko nazpět, máme-li naši bytost hledat v našem předešlém životě. Řekněme v duchovně-vědeckém smyslu ve vztahu ke vstupu člověka do pozemského života: Z našeho dřívějšího pozemského života vynášíme své bytostné jádro. Prožili jsme tento dřívější

život, prošli jsme smrtí a žili jsme život mezi smrtí a naším opětným vstupem do našeho přítomného života. A duchovní věda je dále nucena toto bytostné jádro - které není produktem hmotného bytí, nýbrž které takřka hmotu shromažďuje a utváří, takže obdržíme svoji tělesnost - si představit zase procházející branou smrti, když se tělo rozpadne, aby potom znovu prošlo nadsmyslovým, duchovním životem mezi smrtí a dalším životem. Proto na půdě duchovní vědy mluvíme o opakovaných pozemských životech.

Tak tato myšlenka o opakovaných pozemských životech vystupuje na západě z nutnosti myšlení nejprve u Lessinga v díle, které zanechal jako svoji závět: Výchova lidského pokolení, kde o této nauce říká: I když je nejstarší naukou, kterou lidi vyznávali, neměla by být proto takovou, která na vrcholu lidského vývoje musí opět vystoupit? A také mnohou otázkou, která se dá namítnout, zodpovídá Lessing ve své Výchově lidského pokolení ve vztahu k opakovaným pozemským životům. Ovšem je tomu tak, když se jednou dostaví něco podobného u vynikajícího člověka, že potom lidé, kteří chtějí tohoto vynikajícího ducha posoudit, obvykle konstatují: Vykonal sice něco velkého, ale později propadl podivnému snu o opakovaných pozemských životech. A velkému Lessingovi se už musí prominout, že se jednou dopustil takového zvláštního omylu. Tak se cítí každý malý duch povolán odsoudit veliké duchy pro jejich „zlé omyly“!

Ale jednotlivé osobnosti v 19. století přece nenechávala tato myšlenka v klidu a ještě než nastoupila darwinistická přírodní věda, opět se dostavuje myšlenka opakovaných pozemských životů jako nutnost lidského myšlení. Setkáváme se s ní třeba v Dressbachově knize o lidském znovuzrození člověka. Z našeho hlediska je to zmatená kniha, ale přece znamená pokus, který si právě vzhledem k přírodovědeckému myšlení dovoluje tuto myšlenku přece jen hájit. A brzy na to se našla malá obec, která vypsala cenu za nejlepší spis O nesmrtelnosti duše. A tento spis od Wiedenmanna, vyznamenaný cenou, vyšel v r. 1851 a pojednával o otázce nesmrtelnosti z hlediska opakovaných pozemských životů. - Tak bych mohl uvést ještě mnohé, co by ukázalo, jestliže se tím zabýváme, že lidské myšlení u mnohých lidí pozvolna vedlo k tomu přihlížet k ideji opakovaných pozemských životů.

Potom tedy přišlo přírodovědecké pojetí člověka, postavené na Darwinovi. Nejprve vedlo k tomu posuzovat člověka materialisticky; a ještě dlouho jej tak bude posuzovat. Ale vezmeme-li v úvahu moji knihu Theosofie nebo jiné spisy, napsané v duchu duchovní vědy a přírodovědy zároveň, uvidíte, že přírodovědecké myšlení, dovedené do důsledků, dnes člověku vnucuje nutnost myslet na ideu opakovaných pozemských životů. Ale to není všechno. Není to pouze logická důslednost, kterou vám chci dnes předvést, nýbrž má být ukázáno, že skutečně člověk na podkladě stejného principu, který vládne v přírodovědě, totiž experimentálního, zkušenostního principu, musí přijít k ideji opakova-

ných pozemských životů. Je ovšem otázka: Je možné shromažďovat zkušenosti o tom, co je nadmyslové, co přichází z jiného života, co přichází z nadmyslových světů, co utváří lidské tělo takovým, jakým je a ve smrti je musí zase opustit?

Povrchně, ještě bez duchovně-vědeckých základů, můžeme přece pozorovat - ale jen zhruba - jak vnitřní, duševní prvek pracuje na zevní tělesnosti člověka. Jenže dnes nejsou takové úvahy v oblibě. Ale kdyby se pohled člověka přesněji zaměřil na to, čemu se říká fyziognomie člověka v jejím různém plastickém utváření, kdyby se viděl v této fyziognomii, také v mimice člověka, v gestu, které je u každého člověka individuální, tvořícího ducha, tvořící duševní sílu, brzy by se dostavil cit, vjem, jak duch pracuje vnitřně na tělesnosti. Jen se jednou pokusme pozorovat člověka, který bádá asi deset let na problémech poznání, na velkých otázkách života, ale pracoval na nich způsobem zevní vědy nebo filosofie, kde se o těchto problémech přemýšlí, aniž by člověku mnoho řekly... - A naproti tomu pokusme se pozorovat člověka, který se těmito otázkami zabýval tak, že se mu staly vnitřními záležitostmi duševního života, takže ho přivedly do stavů nejvyšší blaženosti, ale také k nejvyšším bolestem a nejhlubší tragice, jež ho vedly k výhledům do nebes nade všechno bytí, jež ho mohou obšťastňovat, a zase do oblastí, které ho mohou učinit krajně nešťastným. Pozorujme člověka, kterého v jeho mysli vzrušují otázky poznání a pozorujme ho, když takto po deset let žil v nejhlubších a nejvyšších oblastech duševního života. Uvidíme, jak se tento průběh zračí v jeho fyziognomii, jak se tvář tohoto člověka změnila, jak se lidská duševnost skutečně vpracovává do tělesnosti a také do tělesné formy a utváření! To se jeví již v rozsáhlém působení, v práci ve velkém. - Nedalo by se nyní sledovat pomocí určitých metod taková práce na zevní tělesnosti člověka dále až tam, kde se nejen určité tvary našeho obličejě proměňují tak, že se do nich vtiskuje charakter duševního života, nýbrž kdy se neurčitá forma, kterou zprvu člověk má v pozemském bytí, zcela utváří v tom, co člověk má jako svoji vypracovanou podobu? Nedalo by se vyhledat na druhé straně zrození a smrti to, co na člověku pracuje a stále více utváří dovnitř do tělesné formy tohoto člověka?

K tomu je nutné, aby člověk posunul svůj duševní život nad bod, na němž dnes ve všedním životě stojí. Člověk se musí naučit sám v sobě uchopovat nadmyslně, to co je nepřístupné zevnímu pozorování. Každý člověk může nyní pouhým přemýšlením najít oba body, kde náš život bezprostředně naráží na nadmyslně. Oba tyto body jsou přechodem z bdělého stavu do stavu spánku a zase ze stavu spánku do bdělého stavu. Neboť nikdo by se neměl oddávat nelogické myšlence, že to, co je lidským duševním životem, s usnutím přestává a s procitnutím opět vzniká. Čím je lidský duševní život, jenž od rána do večera uplývá jako naše pudy, žádosti, afekty, vášně, představy atd., musí za spánku

být v nějakém životním stavu; jinými slovy někde být musí. Vzniká velká otázka, kterou snad klade již dítě, která ale proto naprosto nemusí být neoprávněná u někoho, kdo se zabývá otázkami poznání, totiž otázka: Kam se ubírá duše, když člověk spí? Vidíme přece, jak přestávají i jiné procesy: Vidíme např. zhasnout hořící svíčku. Můžeme se nyní také ptát: Kam se ubírá oheň? Řekneme: Oheň je proces, který zanikne, když zhasne svíčka, a zase začne, když ji opět zažehneme. Dal by se nyní tělesný proces člověka srovnat se svíčkou a je možno říci: Duševní život člověka je proces, který zhasne, když člověk večer usne, a ráno se opět znovu rozžehne? Snad to vypadá, jako by se dalo tohoto srovnání použít. Ale toto srovnání je nemožné. Kdyby se skutečně dalo dokázat, že sice nikoli pro obyčejný počítetek, ovšem pomocí pečlivě duševní přípravy získaného počítetku může před nás vstoupit to, co s usnutím naše tělo opouští a s procitnutím zase vyhledává. Když je tomu takto, že se při usínání neodehrává pouze proces zhasnutí svíčky, nýbrž když můžeme sledovat, co večer při usnutí tělo opouští a ráno zase vyhledává, když můžeme prokázat realitu tohoto procesu, pak máme dáno nadmyslové nitro člověka. Vzhledem k tomu jsme potom položili otázku: Jak toto působí uvnitř tělesnosti?

Dokonce proslulý přírodovědec Du Bois-Reymond vyslovil myšlenku: Spící člověk jak před námi leží, je z hlediska přírodovědy pochopitelný, nikoli však bdící člověk, ve kterém žije, co se vlní jako pudy, instinkty, vášně. - To, co dnes načrtávám jen zběžně, i když přesněji než v první přednášce, najdete podrobněji vyličené v mém spise Jak dosáhneme poznání vyšších světů. Tak jsou vyličené metody, jichž se nyní krátce dotkneme, vlivem kterých skutečně přicházíme k tomu uchopit s vyšší dokonalostí něco, co zná všední vědomí pouze prchavě, co poznává jen jako zákmit: Realitu toho, co se za spánku vysunuje z těla a co při procitnutí zase do něho vstupuje. Otažme se nejprve pozorných pozorovatelů duše, kteří nikoli jako nepozorní myejí lidské procitnutí a usnutí, nýbrž kteří si získali jistou schopnost, aby naslouchali této důležité chvíli, jakou je usnutí a procitnutí.

Tu slyšíme - co duchovní věda může naprosto potvrdit - říkat: Především se mění to, co je v okolí jasné a zřetelné, v ostrých obrysech, v něco mlhavého, v útvar s rozplývavými tvary. Potom usínající cítí, jako kdyby se celá jeho vnitřní podstata rozšiřovala a už nebyla jaksi odkazována na tvar své pokožky, což je spojeno s určitým pocitem blaženosti. Potom následuje pozoruhodný okamžik, ve kterém může člověk cítit jako v prchavém snu všechno, co přes den vykonal, jako jej uspokojující morální skutky. To stojí živě před ním a ví, že je to obsah jeho duše, cítí se v tom. Potom následuje jakoby trhnutí a člověk ješ- tě cítí: Ach, kdyby mohl tento okamžik trvat věčně! - Právě pocit - Ach, kdyby mohl tento okamžik trvat věčně, ach, kdyby nemohl skončit! - pocitují mnozí, kteří si všimají tohoto okamžiku usínání.

Dá se říci, že člověk v takovém okamžiku přechází do vnitřní podstaty, ve které zevní tělesnost nehraje žádnou roli, která, znavená námahou dne, nám již nedává svoje síly k volnému použití. V takovém okamžiku cítíme jakoby se mihnout realitu duševně. A všechny metody duchovní vědy, které v oboru duchovního bádání můžeme nazvat experimentálními, nezáleží v ničem jiném, než aby člověk zachoval vnitřní sílu a schopnost, aby to, co takto mizí, si uchoval v naprosté přítomnosti. Takže okamžik usnutí může prožít plně vědomě, totiž že vědomí nemizí, nýbrž že zůstává zachováno. - Neboť proč mizí vědomí při usnutí? Mizí proto, že člověk v obyčejném životě nedovede rozvinout onu vnitřní sílu, vnitřní vůli, aby něco zažil ještě potom, když jej jeho zevní smysly opustí. Zeptejme se, kolik zážitků v obyčejném životě prožíváme v duši tak, že šíje zpřítomňujeme, co není podněcováno zevními dojmy, co alespoň nevytváří vzpomínky na to, co podnítily smysly? U většiny lidí toho zbývá velmi málo. Není divu, že nezůstává vnitřní síla, která vnitřními proudy dovede prostupovat to, čím je vnitřní duševní prožívání, a co ve chvíli, kdy při usnutí vystoupí z těla, opouští veškeré zevní prožívání. Na prostoupení naší duše silou, kterou může duše potřebovat, aby zachovala vědomí i tehdy, když jí ho nezprostředkuje tělo, na tom spočívá veškerý duchovní vývoj. Čemu se říká meditace, koncentrace, kontemplace, jsou pokusné prostředky dostat se v duševním životě dále, než se můžeme dostat v obyčejném životě. K tomu pouze jeden příklad.

Předpokládejme, že člověk dospěje k tomu vsunout si doprostřed prožívání např. myšlenku blahovůle nebo nějakou jinou a všechny ostatní myšlenky, také ty, které mohou zprostředkovat oči a uši, z toho vyloučit, podržet jen tuto jednu myšlenku. Vždyť v takové chvíli přilétají k člověku myšlenky jako včely ke květinám, když stojíme uvnitř obyčejného života. Když ale můžeme vyvinout sílu zas a zase se vracet ke cvičením, tj. provádět koncentraci myšlení, meditativně se zahloubat, jakmile se dovedeme osvobodit od pouhých zevních dojmů do názorných myšlenek, jež vyjadřují něco obrazného, a když se vždy znovu do nich zahloubáme, potom taková myšlenka může člověka vyburcovat v jeho duševním životě, takže se pro něho stane větší silou, než jakou člověk obvykle má. Potom takový člověk dosáhne vědomě usnutí, tzn. setrvává u vědomí toho, co vystupuje z fyzického těla. Prožívá vědomě, jak s duševním životem vrůstá do duchovního světa. A není to žádný sen, ani se nedá nazvat sebeklamem nebo sugescí, nýbrž je to něco, co je sice každému člověku přístupné, ale dosažitelné jen zásluhou pečlivosti a energie. Touto cestou může se člověk zcela osvobodit od tělesnosti. Jak se ve stavu spánku od ní osvobozuje a jak každý je ve stavu spánku mimo své fyzické tělo, tak bude pomocí takových cvičení žít vědomě v tom, co je jinak nevědomě mimo něj. Zkrátka, člověk může na cestě vnitřních duševních cvičení zažít osvobození své duševní bytos

ti z tělesnosti. - Zajisté, vůči takovému vylíčení, které se opírá o vnitřní prožívání, pokaždé můžeme namítnout: To se zakládá na klamu! Ale zdali se to zakládá na klamu nebo na skutečnosti, to se dá zjistit jen zkušeností: Proto musím vždy znovu říkat: Co se člověk takto domnívá prožívat, může být naprosto sebesugesce; neboť jak daleko jde člověk ve vztahu k sebeklamu! Můžeme jít tak daleko, že když třeba myslí na limonádu, již má na jazyku její chuť. Tak může něco naprosto vyvolat dojem, jako by to bylo vnímání duchovního světa; ale přesto to může být sebeklam. Kdo tudíž koná taková cvičení a se svou duší experimentuje, musí vzít na pomoc všechny prostředky, aby vyloučil klam. Ale nakonec přece jen rozhoduje zkušenost. Zajisté, někdo si může vsugerovat chuť limonády; ale zda s ní uhasí žízeň, to je přece jiná otázka!

Je zde tedy možnost to, co je za spánku mimo fyzické tělo, prožít jako skutečnost. Jak je toto prožíváno? Tak, že člověk, zatímco kráčí stále dál v osamostatňování své duše, poznává zcela nový svět, který se dá pouze nazvat světem duchovního světla. Potom se ukáže něco zcela zvláštního. Co člověk jinak nazývá svými myšlenkami, svými představami, o čem má sklon říkat: To jsou pouze myšlenky, nikoli skutečnosti... To je něco, co člověk bere s sebou, když se svou duší reálně vystoupí z těla. Jeho myšlenkový život se odlučuje od těla, od veškeré hmoty. A tento myšlenkový život podléhá v okamžiku, kdy se člověk odlučuje od své tělesnosti, metamorfóze. - Co nyní říkám, jeví se tomu, kdo stojí na materialistické půdě, jako něco barokního, jako snění; přesto je to realita. Co v sobě neseme jako pouhé myšlenky, proměňuje se ve svět, který můžeme srovnat - ovšem jen srovnat, není to totéž - se šířícím se světlem, které nás přivádí k základu jevů. Tak se dostáváme do světa, od kterého myšlení, jež jinak máme vázané na nástroj mozku, odlučujeme a svým myšlením se noříme do právě se zjevujícího světa. Ten se vyjadřuje tím způsobem, že se stále více cítíme jakoby zvětšování. Poznáváme svět, jehož zevní fyzicko-smyslový svět je pouhým odleskem. Duchovní bytosti - ne atomy - jsou základem celého zevního smyslového světa a jako lidé můžeme do tohoto světa vniknout. Tak vidíme sebe, když v naší duši uskutečníme tento pokus na sobě, jak jsme vsáti a přijati do duchovního světa.

Úplného poznání, jaký vztah má tento duchovní svět k nám lidem, dosáhneme jen tehdy, když můžeme zase duchovně prožít také okamžik procitnutí. I to je možné. Je potom možné, když se člověk intenzívně zaměstnává svým vnitřním životem, přemýšlet ve vnitřní meditaci a koncentraci, když např. každý večer nebo každé ráno přehlížíme to, co jsme prožili ve dne anebo den předtím, abychom to v myšlenkách spojovali uvnitř svých skutků nebo se svými skutky, nebo přemýšleli o svých mravních impulzech a tak šli správně do sebe. Potom přicházíme také k opačnému okamžiku, kdy se ze života mimo tělo opět semkneme, abychom se vnořili do své tělesnosti, onen okamžik, který ji

nak pokaždé při procitnutí proděláváme nevědomě, pomocí naznačených cvičení můžeme prožívat vědomě.

Tehdy zažijeme něco, co se může charakterizovat jen následujícím způsobem: Víte snad všichni, jak spánek člověka, zdravý, klidný spánek, závisí na tom, čemu říkáme své citové hnutí myslí. Když člověk sebevíce přemýšlí, sebevíce se namáhá ve svém myšlení, snadno usne. Když ale v něm hlodají stavy hněvu, citová hnutí, stud, lítost, zejména znepokojující svědomí, bude se na loži převalovat a spánek ho bude míjet. Není to myšlení, které můžeme přenést do velkého duchovního světa, nýbrž jsou to naše citová hnutí, která nám mohou zapuzovat spánek. Naše citová hnutí však souvisejí s tím, co můžeme nazvat naším užším duševním životem. Naše myšlenky máme s celým světem společné. Způsob, jakým naše citová hnutí působí právě na nás, jak nám přenášejí hněv, lítost, bolest a štěstí, je něčím, co těsně souvisí s tím, co jsme sami. Kdo se nyní takovým způsobem naučil vědomě svoji duši vynášet ze svého těla, tomu je také z bezprostředního poznatku jasné, jak svoje citová hnutí vynáší do světa, do něhož vstupuje, když se stal beztělesným. A jak nás oblažuje na jedné straně to, že zbaveni těla vynořujeme se ve světě duchovního světla, tak se také výrazně cítíme v tomto světě, jako bychom byli připoutáni ke všemu, co jsou naše citová hnutí, co se na nás sneslo, co na nás samotných hlodá. S tím potom vstupujeme do duchovního světa a musíme to také opět vnést do našeho těla. Ale pomocí charakterizovaných cvičení dospějeme k tomu, že při vnoření do svého těla nalézáme náš citový svět. Pak vstupuje před nás jakoby něco cizího. Poznáváme sami sebe tím, že se noříme do svého citového světa, a tak dospíváme - tím, že to nyní sledujeme vědomě - co náš organismus spaluje, skutečně usmrcuje. (V pozdější přednášce se bude mluvit o tom, jak umírání a smrt znamenají něco zcela jiného, pozorujeme-li je u rostlin nebo zvířat než u člověka. Duchovní věda si neusnadňuje tyto jevy ve třech přírodních říších shledávat stejné.) U člověka nacházíme, když vědomě sledujeme to, co se stalo naším duševním vlastnictvím, že se vžívá do naší tělesnosti a může v ní působit ničivě. Poznáváme, že to je vnitřní duševní jádro člověka, které nyní skutečně tělo formuje, působí na tělo tak, že se spojuje s tím, co přichází od otce a matky a jiných předků jako fyzický činitel. Vidíme vstupovat člověka do fyzického života. Vidíme, jak nejprve vstupuje neobratně, jak není ještě schopen mluvit. Potom pozorujeme jak se formy postupně stávají stále určitější a vadíme, jak se postupně stává působícím člověkem.

Když duchovně-vědecky pozorujeme celý vývoj člověka, docházíme k tomu, jak se vytváří vnitřní bytostné jádro a formuje člověka, od narození nebo početí, působící z duchovna do těla. Totéž bytostné jádro, které na tělo tvořivě působí, opět nalézáme, když můžeme sledovat, jak opouští tělo a vniká do duchovního světa. Tehdy nalézáme dvojí: Element, který nás činí schopnými

svou vlastní bytost vlévat do duchovního světa světla. Ale v tomto bytostném jádru také nalézáme něco, co do tohoto duchovního světla musíme vnášet, totiž vnitřní spojitost svých radostí a bolestí, svého citového světa, tzn. všeho, co jsme v životě zakusili. A v těchto dvou aspektech máme na jedné straně to, co je na člověku tvůrčí, co potom jako naše duchovní bytostné jádro opouští tělo, prochází smrtí a po mezidobí zase vystupuje v novém těle. - A máme to, co známe především jen jako naše citová hnutí, co ale poznáváme pomocí duchovní vědy jako skutečnou bytost, jako to, co naše tělo ničí a přivádí vstříc smrti.

Tak vidíme, jak naše duchovní bytostné jádro vstupuje do života, postupně buduje tělo. Toto bytostné jádro vidíme nejsilněji pracovat v prvních dnech, týdnech a měsících života, kdy ještě nemůžeme vést vnitřní duševní život, kdy ještě nemůžeme tento duševní život vyburcovat k myšlení. Zde vidíme, jak člověk vstupuje do bytí takřka ve spánku. A když se pokoušíme v našem životě zpětně vzpomínat, můžeme dospět až k jistému bodu - ne dál. Do bytí jsme se téměř vespali. Teprve od třetího - čtvrtého roku může se člověk cítit jako já, ne dříve. Je to proto, že předtím ono bytostné jádro člověka je zaměstnáno tím, že naše tělo formuje, vytváří. Potom přicházíme k bodu, kdy tělo potřebuje jen ještě růst. A od té chvíle může člověk to, co dříve vtékalo do jeho těla, používat ke svému duševnímu životu, ke svému životu vědomí, tzn. k tomu, co utváří jeho citová hnutí, co člověk nese od narození až do smrti, co ale uvnitř tělesnosti stále působí tak, že od okamžiku, kdy si začínáme říkat já (a vstupujeme do chvíle, do které si později zpětně dovedeme vzpomenout), že tam, kdy začínáme vnitřně žít, přijímáme nutnost zemřít.

Co však nyní získáme s touto nutností zemřít? Tím získáme možnost zevní svět, tak jak nás obklopuje, přijímat do sebe, svoji vnitřní bytost neustále obohacovat, takže v životě mezi zrozením a smrtí se stáváme každým dnem bohatšími, obohacujeme svůj vnitřní duševní život. V části své bytosti, kterou ve spánku s sebou vynášíme do duchovního světa, která utváří naši vnitřní duševní bytost, spočívá všechno, co získáváme slastí a hořem, radostí a bolestí. Když žijeme a vyvíjíme vědomí, máme možnost své vnitřní bytostné jádro neustále obohacovat. Toto obohacení neseme v sobě, když procházíme smrtí. Můžeme je ale mít jen vlivem toho, že jsme po celý život museli pracovat na ničení těla. Naše tělo je vybudováno tak, jak se vytvářelo z předešlého života. Ale neustále přijímáme něco nového. To obohacuje náš duševní život. Avšak toto nové už nemůže zcela vniknout do naší tělesnosti, nýbrž jen do určitého stupně. To se vyjadřuje tak, že únavu z uplynulého dne cítíme odstraněnou; ale to nové nemůže zcela proniknout do našeho těla. Zde, vzhledem k tomu, co vniká do našeho těla, je vytvořena hranice pro další rozvoj tělesnosti.

Vratme se ještě jednou k dřívějšímu příkladu, že člověk po dobu deseti let

pracuje uvnitř své duše na otázkách poznání. Když toto zaměstnání je pro něho vnitřní duševní záležitostí, za deset let se jeho fyziognomie přiměřeně změní. Jenže vlivem tělesnosti je této změně stanovena hranice. Nutkání vnitřně se dále vyvíjet může ještě trvat; ale to, co bylo přijato později, nemůže se už vpracovat do těla. Proto vidíme, ježto tělo staví hranici, jak bohatší vnitřní život začíná teprve tam, když se duše vylila do těla. Nejprve pozorujeme fyziognomii takového člověka - myslitele, básníka nebo hlubšího umělce - přepracovánu; až potom vidíme skutečně se vyvíjet vnitřní bohatý duchovní život. Teprve když je nám v našem vnějším tělesném světě stanovena hranice, vyvíjíme se vnitřně správně. Avšak potom nemůžeme to, co v sobě vyvíjíme, správně vnášet do své tělesnosti, protože naše tělo je vybudováno podle toho, co jsme si získali v dřívějším pozemském životě. Proto musíme to, co potom ještě vnitřně získáme, pronést smrtí. To nám potom pomůže vybudovat příští tělesnost. Takže teprve potom, v příštím životě, vbudujeme do tělesnosti to, co na naší nynější tělesnosti musí působit ničivě.

Zde se nám otevírá výhled, který se zcela hodí do celého přírodovědeckého myšlení, výhled do toho, čím je smrt a nesmrtelnost, čím jsou opakované pozemské životy. Zde vidíme, když přepracujeme svoji fyziognomii, když to, co nejprve neurčitě vstupuje do bytí, vidíme vystupovat stále určitěji, jak člověk to, co si získal vlivem prožívání v duši v minulých pozemských životech, vbudovává do své tělesnosti. V rozvíjejícím se těle vidíme výsledky svého dřívějšího života a v tom, co si nyní získáme, co jako duchovní prvek stojí proti naší tělesnosti, vidíme, jak se rozvíjejí vlohy k našemu budoucímu životu. Tak duchovní věda uvažuje o životě, který žijeme mezi zrozením a smrtí, jakoby uprostřed mezi dřívějším a následujícím životem. A z pozdějších úvah vyplyne, jak se vztahem k době, kdy člověk žije po dlouhou dobu bez těla - jako také přece ve spánku - se náš pohled rozšiřuje na dobu našeho bytí, kterou člověk dlí v nadsmyslových světech. Ale aby takové poznatky nezůstaly výplodem mozku, je nutné, aby se pohled zaměřil na metody, pomocí kterých je duše schopná vnímat i tehdy, když nemá zevní fyzický mozek. Pouze tím, že člověk učiní duši schopnou vnímat v nadmyslnu, stane se to, co by muselo být pouhým tvrzením, dokázanou realitou. V podstatě stojíme na začátku vědy, která se zabývá touto problematikou. A v nejširším okruhu těch, kteří se považují za nejlepší znalce, ty nejosvěcenenější, bude se na tyto věci pohlížet právě jako na fantastičnost. Kdo k vám mluví, nediví se, když někdo řekne: To je něco, co je zhola sněním, fantazií, co zhola odporuje každé vědecké pravdě přítomnosti! Nikdo neshledává pochopitelnějším než já sám, když někdo zítra nebo po přednášce vysloví takový výrok. Ale jakmile se lidé budou stále více ponořovat do této duchovní vědy, uznají, že pomocí vnitřního pohroužení můžeme naši duši připravit k tomu, že bude schopná, vnitřně o sobě vědět, vnitřně vyvíjet

síly, jimiž může i tehdy ještě vědět a vnímat, když opustí tělo a již nemůže vnímat pomocí tělesných orgánů. Musí být experimentálně, ale duchovně experimentálně zjištěno, že duše, když už nepoužívá tělesných orgánů, je něčím, co lze prožít. Je tím, co prochází zrozením a smrtí, co působí tak, že spoluvytváří své tělo, které prochází smrtí a shromažďuje nové síly k budování nového těla po dobu bytí na zemi.

Tak dosáhneme s otázkami po podstatě člověka současně odpovědi na otázky po smrti a nesmrtelnosti. Když jednou Goethe v jednom velmi pěkném článku pravil, že příroda vynalezla smrt, aby měla mnoho života, potvrzuje duchovně-vědecké bádání takový Goethův názor tím, že říká: V každém životě obohacuje člověk svůj duševní život, své nitro. Musí zemřít, protože každé jeho tělo je zbudováno jako účinek z jeho dřívějších pozemských životů. A když usmrcuje své tělo, připravuje si možnost, aby do nového těla vbudoval to, co nyní nemůže vbudovat do světa a do svého těla. - Takový světový názor vykonává hluboký vliv na celý náš život. A když prostupuje celou naši bytost, nezůstane-li pro nás pouhou teorií, potom cítíme takovou pravdu teprve jako skutečnou životní pravdu. Neboť potom si řekneme, když vlasy začínají šedivět a na obličeji se objevují vrásky: Jde to dolů! Proč to jde dolů? Protože to, co si duše získala, nelze již vnášet do těla. Ale co jsme vnitřně získali a co přítomně tělo ničí, bude nanovo vbudováno do nového těla. - Je nasnadě námitka, a víme, že se často s ní setkáváme (v těchto přednáškách se pokusíme vybrat něco podobného předem), že někdo řekne: Vy duchovní badatelé nám zde říkáte, jak ve stáří člověk slábne, jak jeho myšlení se ztrácí, jak jeho mozek slábne. Tím tedy říkáte, jak právě z tělesnosti se ztrácí duch! Jak je tato námitka samozřejmá a jak samozřejměji musí použít každý, kdo ještě hluboko nevníkl do duchovní vědy. Je jen doznáním, že takový člověk nepřemýšlí o tom, z čeho je vybudován náš nynější mozek. Je vybudován z našeho dřívějšího života! A svými myšlenkami musíme svoji tělesnost, pokud je v nás mozek, ničít. Avšak myšlenky, které tělo donucují k odumření, jsou ty, kterých používá mozek. Že něco musí přestat, co je vázáno na nástroj, jakým je mozek, je zcela samozřejmé; ale tím nepřestává existovat naše duchovní bytost. Když se člověk pohybuje sestupným směrem, že v sobě již nenalézá vhodné nástroje, aby vyžil to, co si osvojil v současném (přítomném) životě. To ale potom pracuje v našem duševním životě, který není vázán na mozek, a který se také nemůže vyjadřovat myšlenkami mozku. To směřuje předem k tomu, aby v příštím životě působilo tvořivě. Není to tedy pouze řečeno v Goethově duchu: Příroda vynalezla smrt, aby měla mnoho života. Avšak musíme říkat: Smrt zde je, abychom to, co získáme v životě vnitřně, vypracovali v nových formách!

V tomto smyslu můžeme tudíž říci, když se blíží stáří: Díky Bohu, že život může sestupovat, že může existovat smrt! Neboť kdyby se nemohla šířit, nikdy by-

chom nemohli to, co k nám proudí z nádherného světa, přijímat tak, že nás to utváří. Aby to, co můžeme prožívat, jsme mohli učinit obsahem naší vlastní bytosti, jakožto lidé potřebujeme smrt, musíme mít smrt. Pohlížíme tudíž na smrt jako na to, čím se může život vnitřně utvářet vzestupně. Toto může být v podstatě nejpřirozenějším způsobem lepší rádců v duchovní vědě. Není to jen útěcha vůči strachu ze smrti, nýbrž je to něco, co nám dává sílu dívat se vstříc smrti a zevnímu odumírání; víme přece, že to vnitřní roste. Duchovní věda staví celý život na vyšší úroveň, když život vstupuje před člověka ve smysluplné zákonitosti.

Z následujících přednášek vyplývá, že život neprobíhá bez konce dopředu a dozadu, nýbrž i opakované pozemské životy mají začátek a konec. Na to má být nyní pouze ukázáno. - Z toho, co duchovní věda říká o smrti a nesmrtelnosti, plyne, díváme-li se na přítomný život, že jeho účinky budeme pociťovat v následujícím životě. Tak se pro duchovní vědu rozpadá celé lidské jsoucno na jisté formy bytí: na bytí mezi zrozením a smrtí a mezi smrtí a novým zrozením. Zde vidíme rozšířeno to, co cítil Goethe vzhledem k prostému životu na plný život tím, že se díváme nejen pouze na „malý“ včerejšek, nýbrž na „velký“ včerejšek, kdy jsme budovali svůj přítomný život. Díváme se na radost nebo utrpení života a cítíme: Radost je to, co nás posiluje pro budoucnost. Utrpení je to, k čemu se musíme vzchopit k překonání překážek, abychom se stejně tak posílili pro to budoucí. Zde vidíme šířit se do budoucna velký protiklad života a přitom si vzpomínáme na Goethův verš:

*Když včerejšek je jasný a otevřený,
působíš dnes silně bez zábran, smíš
mít naději i na zítřek, který není
méně šťastný.*

Životní štěstí, odvaha k životu k nám proudí z vnitřně pochopené duchovní vědy tím, že nám ukazuje: Je to skutečně duch, který si formuje to hmotné a v ničení hmotného života se nám uchovává, aby se vždy znovu projevoval a přitom používal to, čeho si nově dobyl. Smysl dnešního večera by mohl být shrnut do slov:

*Duch, když žije, projevuje neustále
pouze svoji sílu.
Ale umíraje, ukazuje duch, jak veškerou smrtí procházejí, sám se jen pro vyšší
život zachovává.*